

**Із циклу щорічних лекцій
пам'яті Івана Огієнка**

**ПЕРШОПРОХОДЕЦЬ:
ІВАН ОГІЄНКО – ОСВІТЯНИН,
БУДІВНИЧИЙ, РЕКТОР
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

*Лекцію прочитано 21 вересня 2018 року
в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка*

УДК 378.091.113:378.4 (477.43) „1918/1920”
ББК 74.583 (4 укр.33)61-8
К 65

*Друкується згідно з рішенням ученої ради Кам'янець-
Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 8 від 27 вересня 2018 р.*

Загальна редакція ректора Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
професора **Сергія Копилова**
Відповідальний редактор **Олег Рарицький**

Рецензенти:

Олександр Рєснт, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України

Богдан Андрусин, доктор історичних наук, професор, декан факультету політології і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

К 65 Копилов Сергій, Завальнюк Олександр

Першопроходець: Іван Огієнко – освітянин, будівничий, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету : відкрита лекція. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 60 с.

УДК 378.091.113:378.4(477.43)„1918/1920”
ББК 74.583(4 укр.33)61-8

© С. Копилов, 2018
© О. Завальнюк, 2018

*Сторіччю заснування Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка*
п р и с в я ч у є т ь с я

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ СПРАВДІ БУЛА В МОЄМУ ЖИТТІ
ТИМ ДІЛОМ, ЯКОМУ Я ВІДДАВАВСЯ СВОЄЮ ДУШЕЮ,
БАЖАЮЧИ ЗРОБИТИ ВСЕ, ЩО В МОЇХ СИЛАХ БУЛО

Іван Огієнко (1936)

Постать видатного українського вченого, організатора і керівника національної вищої школи, державотворця, митрополита, невтомного громадського діяча і самовідданого оборонця українських інтересів Івана Огієнка справедливо увійшла до пантеону самовідданих борців за вільну, демократичну, європейську Україну, за кращу долю українства, його політичне, етнічне і культурне міжнародне визнання, входження до цивілізованого, культурного світу.

Майже сім десятиліть ім'я цього самовідданого і незламного патріота, який залишився вірним національній ідеї і справі продовження боротьби за незалежну Українську державу, комуністична влада цілеспрямовано не пускала в інформаційне поле на батьківщині. Історичні джерела про діяльність Івана Огієнка і плеяди українських державних діячів 1917-1920 рр. були строго засекречені, не могли бути використані для спростування ганебних ідеологічних штампів і антинаукових положень про національні державні утворення тієї доби.

В окремих радянських виданнях Огієнкове ім'я таки згадували, утім його подавали хіба що як непримиренного ворога радянської наддержави, політичного (жовто-блакитного) банкрута, неспроможного розібратися у перевагах соціалізму як суспільно-політичного ладу, до якого ніби прагнув український народ. Із зрозумілих причин І. Огієнко не міг спілкуватися з аудиторією на батьківщині і спростовувати ганебні вигадки про себе й свої патріотичні діяння, викривати брехливість радянської ідеології про національно-визвольний рух, Українську революцію та її лідерів і

учасників. Цю роботу він послідовно проводив у середовищі українських емігрантів, використовуючи друковане слово, яким доносив правду про події 1917-1920 рр., свою важку роботу, яка нічого спільного не мала зі зрадою українських національних інтересів.

Спроби спотворити Огієнків образ, не дати змогу українцям дізнатися про його заслуги перед нацією рано чи пізно мали зазнати краху. Та й повністю викоренити з народної пам'яті цю постать, як і багато інших, заборонених комуністичних режимом, не вдалося. В умовах глибокої кризи кінця 1980-х років влада, намагаючись стримати ріст народного невдоволення, вимушено робила певні кроки із демократизації суспільного життя і на вимогу міцніючих національно-демократичних сил, частково розсекречувала фонди історичних архівів, повертаючи тим самим із переповнених тайників, зокрема, праці раніше заборонених авторів, що не вписувалися у комуністичну парадигму і нагадували про шлях формування української народної нації. Тоді про Огієнка почали дізнаватися тисячі і тисячі спраглих до правди громадян – українців.

У завершальні роки радянського режиму українські філологи і суспільствознавці, скориставшись певним послабленням ідеологічного контролю за пресою, уміщали на шпальтах різних газет біографічні відомості про І. Огієнка, звертаючи особливу увагу на його внесок у національне відродження. Їм у цій справі активно протистояли компартійні пропагандисти. Переломним у цьому процесі і водночас величезним стимулом до посилення роботи із розвінчування радянських

міфів стало проголошення державної незалежності України, становлення демократичної Української держави, поступове очищення гуманітарних наук від комуністичних стереотипів.

Вчені потягнулися до розсекречених архівних фондів, мемуарних джерел, забороненої української преси, праць діячів доби визвольних змагань, взялися досліджувати різні складові Огієнкової біографії, його творчий спадок. Про це вони доповідали на наукових конференціях, круглих столах, різних читаннях, які відбувалися у Києві (1991, 1996, 1997), Кам'янці-Подільському (1992, 1997; загалом виголошено понад 200 доповідей), Житомирі (1997) та ін. містах. Важливим підсумком цих форумів стали опубліковані матеріали доповідей і повідомлень, які широко розповсюдилися в Україні. Доповіді мовознавців і літературознавців, істориків, політологів, філософів, релігієзнавців, педагогів, журналістів про І. Огієнка звучали на кількох десятках всеукраїнських і регіональних офіційних наукових зібраннях. Словом, поступово формувалося сучасне українське огієнкознавство, до якого долучилися сотні вчених. Організуючу і координуючу роль у розгортанні нових наукових досліджень, періодичному проведенні різноманітних заходів на честь великого українця взяло на себе створене 1992 року Всеукраїнське Товариство Івана Огієнка. Завдяки йому ім'я вченого завойовувало міцні позиції як у науці, так і громадському житті. У Житомирській обласній раді заснували для науковців, літераторів і митців Огієнківську премію. У Кам'янці-Подільському з'явилася вулиця Івана Огієнка. На фасаді головного корпусу Київського національного університету

імені Тараса Шевченка розмістили меморіальну дошку, присвячену цій постаті. З 2003 р. Кам'янець-Подільський університет разом з Товариством Івана Огієнка започаткували науковий збірник „Іван Огієнко і сучасна наука та освіта” (здійснено 15 випусків).

Вчені-огієнкознавці підготували і успішно захистили більше десятка кандидатських і докторських дисертацій, видали низку змістовних монографій, присвячених Іванові Огієнку. Велика увага приділялася перевиданню його найбільш значущих праць. Про нього розповідають сучасні історичні, політичні та педагогічні енциклопедії і довідники, світова електронна україномовна енциклопедія Вікіпедія, чимало популярних видань. Його ім'я увійшло до навчальної літератури закладів середньої і вищої освіти. Тут використовують праці вченого, його ґрунтовні рекомендації і настанови щодо національного виховання.

Справжнім проривом у вшануванні вченого стало присвоєння у 2008 р. його імені Кам'янець-Подільському національному університету. На фасаді головного корпусу цього вишу розміщено меморіальний знак на честь Івана Огієнка як фундатора і першого ректора. До 125-річчя від дня його народження вчена рада нагородила його посмертно знаком „За заслуги у розвитку освіти й науки”.

Сьогодні більш як у 20 українських містах є вулиці і площі, названі Огієнковим іменем, у трьох – споруджено пам'ятники. Меморіальну дошку на честь діяча розмістили на фасаді Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Словом, духовне повернення цієї постаті в Україну відбулося. Важливо, щоб на державному рівні було вирішено питання про передачу Канадою, де чверть століття жив і творив Огієнко, безцінного архіву вченого, а також перепоховання видатного українця на батьківщині.

* * *

Найбільш характерною рисою молодого Івана Огієнка була величезна працелюбність, націленість пізнавати нове, активно набувати знання і збагачувати світогляд, щоб бути більш освіченим, краще служити своєму малоосвіченому народові. Навчаючись в російськомовному університеті св. Володимира, студент Огієнко виявив неабиякі зацікавлення філологією, хист до дослідницької роботи, що стало прерогативою його подальшого науково-педагогічного росту. 1909 року, захистивши кандидатську працю „Ключ Розуміння” Іоанікія Галятовського”, закінчив університет із дипломом I ступеня. Як талановитого і перспективного випускника, рада історико-філологічного факультету рекомендувала його для підготовки до викладацької праці. Однак на той час він уже мав тавро „українського сепаратиста” (пізніше стверджував, що „свідомим українцем” його зробила молода дружина, вихована на творчості Тараса Шевченка). Тому Міністерство народної освіти Росії, яке перевіряло кожного претендента на професорського стипендіата, спочатку відмовилось затверджувати його у цьому статусі. Не бажаючи втрачати дорогоцінний час,

вступив на Вищі педагогічні курси, після закінчення яких 1912 року дістав право працювати на учительських посадах у київських середніх навчальних закладах. Під час навчання на ВПК несподівано розв'язалося його питання щодо підготовки до науково-педагогічної діяльності: на початку 1911 р. міністерські чиновники переглянули своє попереднє рішення щодо І. І. Огієнка як кандидата на професорського стипендіата, і змінило його з негативного на позитивне й дозволили навчатися зі спеціальності російська мова і література. Щоправда, як наголошував сам здобувач посади, спочатку йому не надали стипендіального забезпечення, але згодом помилку виправили, призначивши щорічну допомогу в розмірі 100 руб. Навчання тривало до початку 1914 р. Упродовж 1914-1915 рр. Огієнко успішно склав магістерські іспити з церковно-слов'янської, російської, польської та сербської мов й історії європейської і російської літератури.

Після того, як 33-річний магістрант прочитав у квітні 1915 р. дві вступні лекції („Жидівствуючі й їхня література” й „Наголос в слові музика”), став приват-доцентом університету св. Володимира при кафедрі російської мови і словесності. Його лекції були сприйняті студентами як високомайстерні, за що молодого вченого було нагороджено гучними і тривалими оплесками. Здавалося, перед Огієнком відкрилися серйозні науково-педагогічні перспективи. Однак викладацька діяльність несподівано перервалася через евакуацію вишу (крім медичного факультету) до Саратова у зв'язку із подіями Першої світової війни. У якійсь мірі її компенсувала учительська праця, спочатку у приватній,

згодом у державній гімназіях. А 1916-го, коли історико-філологічний факультет університету св. Володимира повернувся до Києва, Огієнко відновив свої виклади студентам з історії східнослов'янського наголосу. Вчений працював ритмічно, доки у зв'язку з лютневими подіями 1917 р. у Петрограді студенти не перервали одну із його лекцій, бо була потреба використати велику аудиторію для мітингу з нагоди революції.

Після повалення самодержавства українство прокинулось і відчуло нові політичні віяння, скористалося новими свободами, зокрема зняттям заборони на українське друковане слово. Іван Огієнко став активним пропагандистом, домагався запровадження української мови у навчальному процесі шкіл різних типів, видав у зв'язку з цим невелику, але змістовну працю „Рідна мова в українській школі”, яка стала своєрідним маніфестом відродження своєї мови і потреби вивчення її у суспільстві і навчальних закладах.

Цією та низкою інших філологічних праць, „Вчімося рідної мови: нариси про мову українську”, „Рідна мова в українській школі: замітки з методики української мови”, „Українська граматика”, „Українська мова: бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови” та ін., І. Огієнко зарекомендував себе професійним українським вченим-філологом, фактично увів себе до кола ширих патріотів, які взялися за справу національного відродження.

Сподіваючись на негайне запровадження української мови до шкільного ужитку, Іван Огієнко запропонував програму її викладання з покажчиком літератури, виробив проект

закону українського правопису з історичним підтекстом, а також орфографічний словник української мови. Він був на високому емоційному піднесенні, прочитавши у першій відозві Української Центральної Ради (УЦР) про „заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих”. До того ж Міністерство народної освіти революційної Росії своїм циркуляром висловилося за запровадження у вишах на території України кафедр українознавства – української мови, літератури, історії й права. І вже у квітні 1917 р., коли студенти повернулися до аудиторій після участі у довготривалій пропагандистській кампанії з нагоди революції, він, всупереч офіційним настановам, вирішив здійснити свою давню мрію і почав без дозволу адміністрації вишу читати україномовні лекції з історії української мови. Як стверджує М. Тимошик, сміливе починання молодого приват-доцента підтримав маститий професор І. Шаровольський, утім інші професори-українці не надто поспішали приєднуватися до нововведення.

Мрії про україномовне навчання здійснилися у жовтні того ж року, коли було відкрито Київський народний український університет. Його керівництво запровадило для студентів історико-філологічного факультету навчальний курс під назвою „Українська культура”, який доручило І. І. Огієнку. Судячи зі структури і змісту навчальної дисципліни, студенти вперше у практиці вищої школи отримували ґрунтовні знання з історії культури українського народу. Курс І. І. Огієнка, орієнтований на озброєння студентів історико-культурними знаннями з довготривалого історичного періоду (XI-XIX ст.), зробив справжній прорив у

вишівському українознавстві, став відчутним вкладом у підготовку власне українських істориків і філологів, формування їх національного світогляду.

Крім зазначеної початкової дисципліни, І. Огієнко викладав на історико-філологічному факультеті історію української мови, яка також уперше пробилася до вишівської аудиторії і стала предметом захоплення студентської молоді (послухати ці лекції приходили студенти з інших київських вишів, де така дисципліна не викладалася).

Влітку 1918 р. проводилися офіційні заходи з перетворення народного українського університету в Київський державний український університет. Серед новопризначених екстраординарних професорів значився й І. Огієнко. Як приват-доцент університету св. Володимира і одночасно лектор КНУУ та екстраординарний професор КДУУ, вчений працював над виконанням своєї наукової програми, матеріалізованої, як уже в згаданих, так й семи інших, переважно невеликих за обсягом працях 1917-1918 рр. Вони мали як суто науковий, так і практичний характер, оскільки були орієнтовані на методичне забезпечення навчального процесу з української мови у різних школах.

* * *

У червні 1917 р. Іван Огієнко долучився до процесу заснування Київського народного українського університету, увійшовши до складу відповідної громадської комісії, і разом із такими українськими науковцями, як професор Г. Павлуць-

кий, приват-доценти О. Грушевський, І. Свенціцький, взявся за вироблення проектів штату і навчального плану для історико-філологічного факультету. Доручення виконали оперативно і якісно. А 24 вересня І. Огієнка обрали секретарем історико-філологічного факультету. Він став і членом ради лекторів, а також двох комісій – бібліотечної і з розбудови мережі народних українських університетів.

Очікуючи відкриття в університеті св. Володимира українських кафедр, 17 серпня 1917 р. Іван Огієнко направив Українській Центральній Раді свою записку „Про українські кафедри”, де наголосив на потребі і значенні університетського українознавства в житті українців, а можливе відкриття відповідних кафедр розцінив як важливий крок на шляху „українізації університетів на нашій рідній землі”. Але УЦР не відреагувала на звернення вченого.

5 жовтня 1917 р. на офіційному святі відкриття КНУУ він виголосив заплановану академічну промову „Українська культура”, яка справила на присутніх велике враження, стала предметом обговорення в різних громадських колах. Цією цікавою і змістовною промовою науковець нагадав усім – і друзям, і недругам, що є український народ, його культура, а отже українці вправі розраховувати на реалізацію свого історичного права будувати власну державу. За згодою вченого Генеральний секретар військових справ С. Петлюра організував розмноження тексту доповіді 100-тисячним накладом й розповсюдження серед українізованих частин російської армії для підвищення рівня національної свідомості солдатів-українців.

З проголошенням УНР треба було вирішувати, зокрема, питання про творення українських університетів, долю російських вишів в Україні. Генеральне секретарство освіти виробило „Проект українізації вищої школи”, яким передбачалося запровадження української викладової і діловодної мови у закладах вищої освіти, які не належали до культури національних меншин. Україномовне навчання мало стати основним, на інших мовах – паралельним. У контексті цієї реформи в усіх вишах запроваджувалася обов’язкова лектура з української мови, яка завершувалася екзаменом. І. Огієнко, який був обізнаний з цим документом, сподівався на його швидку імплементацію. Утім несподівана війна, а згодом і окупація Києва більшовиками негативно вплинули на реалізацію цього проекту. Після визволення столиці українська влада повернулася до питання про долю російських і творення українських вишів. Міністерство освіти накреслило план відкриття українських вишів у першу чергу в Києві, Кам’янці-Подільському, Катеринославі, в другу – у Полтаві і Чернігові. Щодо українізації старих вишів, то практично нічого не було зроблено, що дуже бентежило українських вчених, зокрема й І. Огієнка, які виступали за радикальні зміни у галузі вищої школи.

Як учасник дискусій, пов’язаних із потребою формування національної вищої школи, він схиляв держслужбовців УНР до конкретних позитивних результатів, піддавав критиці повільність української влади в питаннях українізації старої вищої школи. Коли 24 березня 1918 р. рада лекторів КНУУ слухала звіт директора департаменту вищої і

середньої школи Міністерства освіти Ф. Сушицького про роботу, починаючи з листопада 1917 р., то найбільш критичним у обговоренні був виступ саме Івана Огієнка, який звернув увагу на невирішені проблеми українізації вишів. Вчений заявив: „Те, що було зроблено Міністерством, досі є або дуже мізерне, або тільки викликає жаль... По університетах [російських. – Авт.] щодо українізації поки що нічого не зроблено, а між тим рік учений кінчається... В Академії Духовній також нічого не зроблено на зустріч українізації... Велика хиба Міністерства, котре підтримало Російську Академію та єврейські семінарії... Те, що робило Міністерство освіти – мляве”, треба аби воно вдалося до твердого курсу”. Очевидно, саме ця критика сприяла тому, що Огієнка включили до складу міністерської комісії, якій доручили побувати у Кам’янці-Подільському і розібратися, чи варто тут відкривати університет.

* * *

4 квітня 1918 р. він уперше ступив на землю цього давнього історичного міста, яке мало гарну славу. Створена з числа гласних міської думи і представників двох наукових товариств, університетська комісія продемонструвала гостям низку приміщень, у яких можна було би розмістити омріяний виш, велику земельну ділянку, де з часом можна було б звести університетський будинковий комплекс. Потім відбулося спільне засідання комісії київських і місцевих діячів освіти, науки і культури. Домовилися про структуру

майбутнього університету, чисельність першокурсників і слухачів підготовчого відділення, а також механізм фінансування робіт, пов'язаних із відкриттям закладу. Увечері того ж дня в міському театрі І. Огієнка виголосив резонансну лекцію на улюблену тему „Українська культура”. О. Пашенко згодом писала: „Усі слухали, затаївши Духа... Небувале свято в історії Кам'янецьчини! Українські професори (крім І. Огієнка, зі своїми лекціями виступали І. Ганицький, В. Дуб'янський і К. Титаренко. – Авт.) українською мовою перший раз на українській (кам'янецькій. – Авт.) землі голосять слово про українську культуру, історію, націю...”. Після цього заходу київських гостей проводжали на вокзал, висловлюючи сподівання, що українська влада ось-ось видасть відповідний закон про заснування Кам'янець-Подільського українського університету. Про реальність цих очікувань засвідчили і рішення Подільської губернської народної ради про виділення в розпорядження Міністерства освіти УНР 1 млн. крб. на потреби заснування цього вишу. Та у реалізацію проекту несподівано втрутилася крута політика – у столиці відбувся гетьманський переворот.

Павло Скоропадський не заперечував проти відкриття нових вишів. Його Міністерство освіти продовжило розпочате за УНР у цій галузі, взяло курс на творення двох українських держуніверситетів – у Києві і Кам'янці-Подільському. 18 травня 1918 р. рада лекторів КНУУ, діючи у погодженні з керівним освітнім органом, на своєму засіданні вирішила „обрати відповідальну людину, котра відповідала б за справу відкриття з 1-го червня (1918 року. – Авт.) філіалу

Київського українського університету в Кам'янці''. У результаті проведених виборів на альтернативній основі цією людиною став Іван Огієнко (за – 14, проти – 5), який погодився переїхати до Кам'янця-Подільського на 2 роки при умові, що у Києві за ним буде збережена кафедра. По суті, цю нову якість його професійної діяльності можна було прирівняти до посади в. о. ректора вишу. Нелогічність формулювання рішення відразу помітили в Міністерстві освіти. Тому 22 травня рада лекторів знову повернулася до цього питання. Ректор І. Ганицький запропонував призначити Івана Огієнка „в.о. ректора Кам'янецького Університету згідно з пропозицією п. Міністра освіти''. Після коротких дебатів рада одногосно висловилася за те, аби „рахувати людину, відповідальну за своєчасне відкриття Університету в Кам'янці на Поділлі, ідентичною з в. о. ректора Університету''. Це рішення й стало початком нової сторінки біографії молодого вченого, який доклав величезних зусиль, щоб виправдати довір'я і реалізувати стратегічне завдання – створити на голому місці заклад вищої освіти.

У червні його обрали до складу створеної при Міністерстві освіти Тимчасової комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій, надавши право дорадчого голосу як в. о. ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) для розгляду питань, пов'язаних із цим вишем. 24 червня 2018 р. комісія заслухала доповідь І. Огієнка про стан справ із заснування вишу. Щоб додатково в'яснити усі принципи питання, керівника ще не створеного закладу відрядили до адміністративного центру

Поділля. Завдання сформулювали так: „Цілком конкретно з'ясувати питання про ті обіцянки, які дають університету місто і земство, і перетворити ті обіцянки в зобов'язання юридичного характеру, звернувши увагу на закріплення окремим актом землі не менше 50 дес. за університетом”.

Міністерство освіти негайно телеграфом повідомило Кам'янець-Подільську міську думу про те, що незабаром до неї завітає ректор Іван Огієнко для вирішення різних питань. До його приїзду думі пропонували визначитися із приміщенням для розміщення закладу, виділення на університетські потреби раніш задекларованого 1 млн. крб. і 50 дес. землі. У зв'язку з цим 27 червня гласні думи більшістю голосів ухвалили підтвердити своє попереднє рішення про асигнування 1 млн. крб. Крім того, вони погодилися на виділення земельної ділянки (50 дес.). Щодо приміщення, то вирішили звернутися до Міністерства освіти із проханням надати під університет частину будинку місцевої технічної середньої школи.

6 липня Огієнко залізницею прибув до міста, провів низку корисних зустрічей. Передусім з університетською комісією, якій повідомив, що комісія, очолювана В. І. Вернадським, визнала за необхідне якомога швидше відкрити Кам'янець-Подільський університет у складі чотирьох факультетів. Потім зачитав підготовлений підкомісією законопроект про заснування цього вишу. Від себе додав: „Висока школа для губернії – це придбання величезного національно-культурного значення: для міста Кам'янця – це висока честь і основа майбутнього його розвитку культурного та економічного. Тому до праці коло організації

Університету мають стати всі інституції та всі люди, що розуміють значення справи й можуть їй реально допомогти”’.

Скликана терміново міська дума на своєму засіданні розглянула питання про формування нового складу університетської комісії і ухвалила збільшити її до 21 особи. Головою обрали І. І. Огієнка. Рішення мав затвердити міністр освіти.

Враховуючи багатонаціональний склад місцевого населення і можливість залучення найбільших національних громад міста до роботи з відкриття вишу, високий гість провів дві зустрічі – з рабином Оксманом і представником польських громадських організацій Т. Заленським. У кожному випадку він закликав візаві до активної участі їхніх громад у справі, обіцяючи добиватися відкриття в університеті кафедр юдеє- і полонознавства, виділити для їхньої молоді студентські місця (євреям – до 25 відсотків від загальної кількості, полякам – без обмежень). Взамін отримав обіцянку фінансової допомоги (від єврейської громади – 100 тис. крб., польської – 50 тис. крб.). Зустрівся з головою Кам’янецької повітової народної управи і просив її долучитися до фінансування роботи вишу.

До столиці Іван Огієнко привіз цінні документи: від міської думи – про асигнування на потреби університету 1 млн. крб., виділення земельної ділянки площею 50 дес., згоду на використання частини будинку технічної школи для розміщення вишу; від губернської народної управи – про асигнування для потреб університету 1 млн. крб. упродовж трьох років. 11 липня комісія В. І. Вернадського заслухала звіт Огієнка про результати поїздки до Кам’янця-Поділь-

ського і висловила в. о. ректора подяку за ефективну роботу. Після цього його увели до складу підкомісії (7 осіб) на чолі з професором Д. І. Багалієм із вироблення переліку факультетів К-ПДУУ. За її активної роботи 26 липня 1918 р. комісія без будь-якого тертя погодила остаточний варіант україномовного варіанту законопроекту про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, який передала до Міністерства освіти й мистецтва для внесення на засідання Ради Міністрів Української Держави. 5 серпня тест із невеликими змінами було ухвалено, а через 12 днів його затвердив гетьман Павло Скоропадський. Закон набрав юридичної сили. У цій перемозі була певна частка і в. о. ректора І. І. Огієнка. Піднесений і схвильований, він телеграфував своєму заступнику в університетській комісії професору П. М. Бучинському: „Гетьман затвердив Університет. Слава Україні! Слава робітникам щирим! Скоро приїду, привітаю місто”.

* * *

Після появи зазначеного Закону потрібно було у максимально стислі строки підготувати матеріально-технічну базу вишу. Домовленість, а потім і юридичне оформлення права на часткове користування триповерховим будинком місцевої технічної школи було певним успіхом. Але приміщення, які 1917 року російські військовики використовували під казарму, а перший поверх перетворили на конюшню, зовсім не було придатним для навчальної праці: колишні

„мешканці” привели його у зовсім негідний стан, розікравши усе електричне й сантехнічне обладнання, поपालивши меблі і підлоги, понищивши опалювальні труби та забравши різні цінні речі. У стінах і стелях були сліди від куль. Словом, треба було вчинити подвиг, щоб із руїни зробити світлий, чудовий храм науки, який стане окрасою міста. Тож фронт робіт для університетської комісії і особисто для її голови був величезний.

3 вересня до міста прибув І. Огієнко, який все ще був у статусі виконуючого обов’язки ректора. Усі міські чиновники, причетні до місцевих заходів із заснування вишу і формування його матеріально-технічної бази, влаштували високому гостю пишну зустріч на вокзалі. Після цього Іван Огієнко провів засідання університетської комісії: повідомив зміст закону про заснування університету, доповів про хід розв’язання питання із вироблення закону про заснування богословського факультету. Після висловлення подяки Огієнку за його роботу із заснування університету, перейшли до організаційних питань. На пропозицію голови у структурі університетської комісії утворили 3 підкомісії: 1) з ремонту будинку і придбання меблів; 2) із придбання дров на опалювальний період; 3) із вироблення церемоніалу відкриття університету, а також погодилися з його пропозицією взятися за відкриття для майбутніх іногородніх студентів бурси і їдальні. Наприкінці засідання керівник закликав усіх „до дружної праці, бо саме тепер настав той момент, коли комісія повинна напружити всі сили, щоб можливо швидко відкрити університет й збудувати власні помешкання для університету”.

У наступні дні керівник займався вирішенням питань про розмежування приміщень навчального корпусу і флігеля між університетом і технічною середньою школою, ремонтом аудиторій, кабінетів і поверхів, організацією Товариства допомоги незаможним студентам, підготовкою сценарію відкриття закладу.

Як стверджує О. Пашенко, ректор, якого затвердили 14 жовтня, вникав у кожну дрібницю, давав свої настанови і розпорядження з підготовки до майбутнього свята відкриття університету. 22 жовтня заклад прийняв понад 200 гостей, серед яких було чимало столичних посадовців. За сценарієм, свято розпочалося літургією в університетській церкві. До університету направилися хресні ходи, колони школярів. Потім відбулося відкрите засідання ради професорів, на якому від імені гетьмана виступив київський генерал Лібов. Він оголосив гетьманську грамоту, якою стверджувалося що цей виш створено „для всього люду українського” за сприяння „широкому відродженню нашої національної культури”, виявленню творчих сил „багатого духом та здібностями Українського Народу”. У відповідь на це послання ректор переказав керівникові держави щиру подяку і запевнив, що „наш університет творитиме нову справу для держави через те, що має політичне та національне значіння”.

Промовців було багато. Заклад отримав чимало подарунків, сотні вітальних телеграм. Відповідаючи усім, хто сприйняв цю подію як свою рідну, І. Огієнко наголосив: „День, що ми переживаємо, – це день здійснення бажань України – відкриття вищої школи. Україна давно мріяла

[про] вищу школу, доказом чого [були] Острозька академія та Київська академія... заснування вищих шкіл – це перше, чим може похвастатись нарід. За один рік відкрито 200 гімназійних та вищих шкіл. Майже кожного тижня відкриваються все нові і нові школи. Наш університет закладено по новому зразкові, де фахова освіта сполучена з загальною по типові університетів Лондона і Америки. Крім вже заведених, у нас проектується комерційний та будівельний, а також в стані утворення богословський факультет, котрий вже затвердив міністр Василенко. Наш університет не забуває й інших національностей і при ньому засновано катедри польського та єврейського письменства й історії. Слава тому народові, котрий дає у своїм університеті катедри національні. Наш університет український по духові й устроєві, а наша мета: науковий досвід і виховання молоді. Університет виховуватиме українську інтелігенцію, ... буде вселяти любов до інших народів. Коли ти руський – будь руським. Коли ти поляк – будь поляком. Коли ти єврей – будь євреєм. Університет буде зв'язком між професорами та студентами, що дасть змогу працювати на користь рідної України”.

Гості були у захваті від нового вогнища науки й освіти, історичного Кам'янця-Подільського. У той день вони заявляли, що тут прорубується вікно в Європу, до її науки. Ректор був на сьомому небі – свято вдалося на славу. Через київську пресу про нього дізналася вся Україна. Щоб заповнити студентські аудиторії і тим виконати взяті на себе зобов'язання, на навчання запросили молодь із різних регіонів України.

* * *

Уперше відвідуючи старовинний Кам'янець, І. Огієнко дізнався, що до роботи в університеті можна буде залучити лише незначну кількість місцевих науково-педагогічних працівників. З подачі в. о. ректора у серпні 1918 р. міністр освіти зробив перші кадрові призначення до К-ПДУУ. Професорські посади посіли П. Бучинський (зоолог), К. Широцький (мистецтвознавець), В. Петр (філолог), В. Біднов (історик, богослов), приват-доцентські – М. Дай-Хмара і Л. Білецький (філологи), І. Крип'якевич (історик). На час відкриття вишу у викладацькому штаті, враховуючи й І. Огієнка, нараховувалося всього 13 осіб, які мали працювати на двох факультетах – історико-філологічному й фізико-математичному.

Збільшення чисельності професорсько-викладацького складу, якого, на жаль, не вистачало для виконання навчальних планів, відбулося у січні 1919 р., коли міністром освіти працював І. Огієнко (за ним залишалася посада ректора вишу). Університетський штат поповнили 16 науковців, які до того працювали у Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі. Серед них були професори М. Хведорів і М. Столярів (математики), А. Малиновський (фізик), приват-доценти О. Неселовський, Й. Оксінок і О. Прахов (богослови), М. Плевако (літературознавець), І. Любарський (філолог), П. Клименко, Д. Дорошенко і П. Клепатський (історики) та ін. До 25 квітня 1919 р., коли І. Огієнко залишив посаду керівника Міністерства освіти, йому вдалося залучити до роботи в університеті ще 4 осіб.

Стараннями ректора й міністрів освіти восени 1919 р. кількість викладачів довели до 34 осіб. А станом на червень 1920 р. їх нараховувалося вже 65, що було цілком достатньо

для забезпечення навчального процесу на 5 факультетах (у 1919 р. відкрили правничий та сільськогосподарський). В умовах економічної кризи і погіршення матеріального життя громадян очолюване І. Огієнком правління університету передало частину землі під городи своїм викладачам і працівникам. Зібрані з університетського поля сільгосппродукти реалізовувалися в трудовому колективі за цінами, нижчими від ринкових.

Ректор робив усе від нього залежне аби залучити до університету якомога більше української молоді, не забуваючи про свої обіцянки приймати на навчання й представників різних національностей. Якщо на 22 жовтня 1918 р. приймальна комісія на чолі з І. Огієнком зарахувала до вишу тільки 106 студентів, то вже наприкінці року їх нараховувалося 414. За 1919 р. чисельність студентської молоді збільшилася до 1407 осіб, а восени 1920 р. становила майже 2000. Це був резерв української інтелігенції, на який розраховувала держава у своїх подальших планах.

Турбуючись про незаможних студентів, І. Огієнко закликав земські і міські владні структури, а також кооперативи посприяти у формуванні стипендіального фонду. Його слова подіяли. Першим відгукнулося кам'янецьке повітове земство, яке відшукало на цю справу 10 тис. крб. і планувало в наступні роки переказувати на рахунок університету таку ж суму. За ним відповідні кроки зробили й інші самоврядування, зокрема ямпільське, ушицьке і гайсинське повітові земства. У перші місяці 1919 р. свій внесок у підтримку кам'янець-подільського студентства зробили народні збори Бердичівсь-

кого, Вінницького, Гайсинського і Ольгопільського повітів (загалом 50 тис. крб.). Але найбільш потужну допомогу надало подільське губернське земство (55,2 тис. крб.). Крім того, воно пообіцяло відшукати 50 тис. крб. для відкриття студентської їдальні. Цікаво, що у проханні ректора відмовила Одеська міська дума, голова якої заявив: „Діячі Кам'янець-Подільського університету, – шовіністичної закраски, тут демократизм і не ночував. Як українська мова не буде „торжествующей”, то ми будемо рекомендувати кожній думі піддержку українській культурі”.

І. Огієнко турбувався про збільшення кількості стипендій від держави. За нашими даними, в осінньому семестрі 1918-1919 навчального року із 430 студентів державні (земські) допомоги отримувало усього 12 осіб або 2,9 відсотка. Така незначна кількість молодих людей, яким дісталася грошова підтримка, явно не задовольняла ректора. І вже у листопаді 1918 р. він звернувся до Міністерства освіти й мистецтва з проханням збільшити на перше півріччя 1919 фінансового року обсяги стипендіального забезпечення, оскільки молодь бідує. Доводи виявилися переконливими, і у наступному семестрі кількість стипендіатів зросла до 32 (відсоток підвищився до 7,4). У січні-червні 1919 р. стипендіат отримував загалом 600 крб. Враховуючи індекс споживчих цін, можна вважати, що така допомога насправді була мізерною. Це, власне, визнавав і керівник вишу. Деяко більшими були стипендії імені Директорії УНР, започатковані 21 жовтня 1919 р. для 10 осіб – по 12 тис грн. (6 тис. крб.) на рік. Загалом за два навчальні роки кількість стипендіатів становила 153 особи.

Завдяки Івану Огієнку, який, окрім ректорських, у Кам'янці-Подільському виконував ще й обов'язки спеціального представника українського уряду із широкими повноваженнями, вдалося збільшити кількість підвищених стипендій. Місячний розмір однієї з них становив 2000 крб. У травні 1920 р. її отримували 38 студентів, у травні-червні – вже 50. У такому ж розмірі видавалися й одноразові місячні, рідше – двомісячні допомоги. Однак основна частина стипендіатів отримувала щомісяця значно менше: одна група – по 100 крб., інша – по 312,5 крб.

Для підтримки малозабезпечених ректор ініціював створення Товариства допомоги незаможним студентам, яке мало на меті збирати кошти і в міру достатнього нагромадження розподіляти між тими, хто їх потребував у першу чергу, а також сприяти медичному обслуговуванню, за потреби і можливості підшукувати різні види тимчасових підробітків, що надавали б засоби для життя. Кошти, які надавалися студентам, не були безповоротними – їх оформляли як тимчасову безвідсоткові позику, яку належало погасити до завершення терміну навчання. Грошовий фонд утворювався із членських та одноразових внесків, а також позичок. Утім досягти наміченого не вдалося. Як зазначав сам І. Огієнко, засноване 1918 року товариство згодом завмерло „через байдужість громадянства”. Ініційована зверху схема підтримки молоді, не прижилася передусім через бідність студентства, яке мало стати основним фінансовим донором. Крім того, реципієнтів, до певної міри, відлякувало те, що отримані від організації кошти треба було з часом повертати.

Виживаючи щодня, багато молодих людей не були впевнені, що завтра у них знайдуться потрібні кошти, аби погасити борг. Тому справи „Товариства” їх цікавили мало.

Для проживання іногородньої молоді ректор запропонував створити невеличку бурсу на 25 осіб, яка, за його ж словами, була поруйнована „революційним студентством” під час діяльності у місті більшовицького ревкому у квітні-травні 1919 р. Утім згодом І. Огієнку довелося знову займатися питанням відновлення студентського житла, оскільки для частини майбутніх фахівців оплачувати проживання в орендованих кутках ставало непосильним.

Ректор добився відкриття наприкінці 1918 р. студентської їдальні, яка була ліквідована за часів більшовиків. З відновленням у місті органів УНР він знову взявся за відкриття дешевої їдальні для незаможних студентів. Перешкодою була відсутність відповідного приміщення. Цю проблему вдалося розв’язати до кінця 1919 р. Правління університету відразу виділило 25 тис. крб. на забезпечення роботи їдальні, причому 40% цієї суми мали покривати безкоштовні обіди незаможних студентів. Надалі суми на харчування студентів зростали. Кошти на це охоче відпускав Комітет при головноуповноваженому уряді УНР – структура, пов’язана з іменем І. Огієнка. Коли у квітні 1920 р. кошти на підтримку студентства вичерпались, ректор з хвилюванням пише до в. о. міністра освіти П. І. Холодного: „...В цей надзвичайний час студентство знаходиться в дуже скрутному матеріальному становищі. Студентством ніхто не піклується, воно голодає і, не маючи засобів до життя,

розбігається з Кам'янця. Мент [момент. – Авт.] вимагає, аби негайно закласти студентську їдальню й студентський дім, де незможний студент мав би притулок... Звертаюсь до Вас як до людини, що багато працює на користь благодійну, щиро прошу взяти не себе труд по організації допомоги студентству. Я сподіваюсь, що Ви не одмовите в проханні і підете назустріч потребі''. На жаль, через події польсько-українсько-радянської війни це питання так і не було вирішене.

В іншому питанні, яке стосувалося внесення студентами плати за право навчання, І. Огієнко, працюючи на посаді міністра освіти УНР (за ним зберігалася посада ректора К-ПДУУ), спромігся надати реальну допомогу. В очолюваному ним міністерстві було прийнято ухвалу про право державних українських університетів зменшувати розмір платні за право навчання на 20%. Трохи згодом, 5 лютого 1919 р. міністр видав наказ, за яким дозволяв звільняти від плати 30% загальної кількості студентської молоді, дозволивши окремим студентам скорочувати термін навчання з 4 до 3 років (це могло зекономити кошти), розпорядився здешевити обіди в студентській їдальні К-ПДУУ за рахунок дотації із земських переказів.

* * *

Взявши курс на збільшення навчальних спеціальностей і відкриття нових факультетів, І. Огієнко був свідомий, що цей ріст не можливий без додаткових приміщень. За його найактивнішої ролі вже на початку 1919 р. універси-

тету вдалося отримати третій поверх будинку, де раніше навчалися учні технічної школи. Великим придбанням став просторий двоповерховий будинок місцевої жіночої церковно-парафіяльної школи, де восени 1919 р. розмістився сільськогосподарський факультет. У 1920 р. за державні кошти, які швидко знецінювалися, керівництво вишу придбало два одноповерхових будинки. А згодом було взято в оренду приватний триповерховий будинок, де раніше знаходилася жіноча гімназія А. Славутинської (тут розмістили біологічний інститут фізико-математичного факультету). Словом, навчальних площ поки що вистачало.

Враховуючи одну із норм Закону про заснування К-ПДУУ, у недалекому майбутньому мали збудувати навчальні і лабораторні корпуси, квартири для професорсько-викладацького складу і бурси для студентів. В умовах війни це було надто складно, хоча робота у цьому напрямку таки розпочалися. Іван Огієнко прийняв на роботу архітектора. Згодом приступили до вироблення проектно-кошторисної документації. Влітку 1919 р. зайнялися заготовленням лісоматеріалів, виробленням логістики щодо експлуатації каменоломень. Було затверджено план будівництва, розрахований на 5-10 років. Через погіршення воєнно-стратегічного становища УНР відмінили запланований конкурс на краще розміщення майбутніх будинків.

Прибувши на початку вересня 1918 р. до Кам'янець-Подільського, в. о. ректора зайнявся, зокрема, формуванням університетської бібліотеки. До різних вишів в Україні він надіслав листи із проханням поділитися дублетами, оскільки

бібліотека К-ПДУУ була порожня. Аналогічні прохання надіслав до Наукового товариства Шевченка у Львові, Українського наукового товариства у Києві, Подільського церковно-історичного товариства у Кам'янці-Подільському, різних видавництв, які друкували україномовну літературу. А ще був заклик до української громадськості допомогти університету різними книгами, на який відгукнулися викладачі, лікарі, адвокати, військовики тощо. Тож на час свого відкриття виш уже мав 1686 книг. Надалі робота із наповнення бібліотечного фонду не припинялася. Книги купували, отримували в дарунок. Наприкінці 1919 р. бібліотека К-ПДУУ мала у своєму розпорядженні понад 17 тис. примірників літератури різними мовами. Робилися спроби зробити відповідні придбання за кордоном, зокрема у Польщі, Румунії. На 1 жовтня 1920 р. фонд фундаментальної бібліотеки нараховував вже понад 33 тис. примірників.

У зв'язку із ростом бібліотеки ректор збільшував її штат. Станом на 1 січня 1920 р. тут працювали 1 бібліотекар, три помічники бібліотекаря і 14 урядовців. Рада професорів затвердила „Правила бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету”. Поповненням і раціональним користуванням фонду займалася бібліотечна рада. Крім фундаментальної бібліотеки, діяли факультетські книгозбірні, літературу для яких закуповували переважно вчені, які побували у різних відрядженнях. Великою популярністю серед студентів користувалася відкрита у вересні 1919 р. читальня, яка мала задовольнити їхні інтереси. Тільки у січні 1920 р., коли було дуже холодно, тут

сумарно побували 1198 осіб. Надалі ця кількість тільки зростала. На жаль, не всі вимоги студентів задовільнялися. Так, у травні-червні 1920 р. не виконаними залишилися 357 замовлень, що, звісно, засмучувало молодь. Для професорів при бібліотеці діяла лекторія, де зосереджувалися усі періодичні видання, які отримував заклад. Студенти-філологи організувалися в бібліографічний гурток, який допомагав бібліотечним працівникам формувати наукову бібліографію творів українського красном письменства.

Бібліотечним фондом К-ПДУУ також користувалися різні державні структури, лектори юнацької військової школи, десятки державних службовців, учителів, простих мешканців, що сприяло росту громадського визнання вишу.

* * *

Після відзначення пишного свята відкриття, яке надовго запам'яталось його учасникам, університет приступив до навчальної праці. І. І. Огієнко через брак достатньої кількості науково-педагогічних кадрів у перші місяці виконував на громадських засадах обов'язки декана історико-філологічного факультету. Академічне навантаження розподіляли на засіданні викладацького колективу цього підрозділу. Огієнкові дістався курс історії української мови, який він раніше викладав у меншому обсязі (у народному університеті навчання тривало 3, у державних університетах – 4 роки). Згідно університетської практики, професура і приват-доценти, які вперше займали ті чи інші кафедри

(обов'язкові навчальні дисципліни, які завершувалися іспитами) повинні були прочитати вступні лекції перед строкатою аудиторією (викладачі, студенти, представники громадськості). Свій лекторський дебют у К-ПДУУ екстраординарний професор 1 листопада 1918 р. провів з історії української мови (тема лекції, на жаль, не зафіксована), в присутності „запрошеного місцевого громадянства”. Приват-доцент Л. Білецький, який також побував на цій лекції, згодом писав, що аудиторія, розрахована на 200 осіб, де І. І. Огієнко читав взагалі першу в історії вишу лекцію, „ломилася від слухачів-студентів і приватних осіб та професорського складу університету. ... В гарній промові, з якою ректор звернувся до студентів, і заохочував їх до наукових студій у всіх ділянках українознавства та інших галузів на добро української культури та українського народу. Ця перша лекція була справжнім тріумфом того єднання професури і студентства в однім гучнім голосі першого викладу в мурах університету. Спостерігаючи те захоплення студентства, те підняття, той настрій, я був глибоко переконаний, що університетська наука в рідній мові без російських традицій в минулому, без тієї боротьби між реакційною професурою, цією бюрократією офіційної науки, і прогресивним, ідеалістично настроєним студентством, витворив нову традицію, цілком відмінну від тієї, якою хоріла університетська робота в російських університетах. [...] Другу годину свого викладу проф. Огієнко присвятив уже своїй черговій дисципліні по розкладу “.

Оскільки для вивчення історії української мови практично не було навчальної літератури, вчений взявся за підготовку курсу лекцій, який мали намір опублікувати. За тижневиком „Освіта”, вже у грудні 1918 р. університетська літографія видрукувала перші 3 лекції з історії української мови професора І. І. Огієнка, а студенти почали розповсюджувати їх у своєму середовищі за кошти. Після закінчення навчального року він видав першу частину курсу лекцій (взагалі у 1919-1920 рр. у виші було опубліковано 25 навчальних посібників). Перешкодою до видання наступної частини стало призначення ректора К-ПДУУ з 5 січня 1919 р. на посаду міністра освіти УНР (із залишенням на посаді керівника вишу) і, як наслідок, переїзд до столиці для роботи в міністерстві й уряді. Щоправда, у весняному семестрі 1918-1919 навчального року професор таки частково викладав свій курс студентам трьох факультетів. Цьому сприяло те, що, поперше, під час роботи уряду і міністерства освіти у Вінниці (лютий – початок березня 1919 р.), І. І. Огієнко не раз навідувався до Кам’янця-Подільського, а згодом 11 березня, за рішенням Ради Народних Міністрів, міністр зі своїм невеликим міністерським штатом розмістився в будинку К-ПДУУ, де пробув до кінця березня. За цей час, доки не довелося відбути до Галичини, він виконував свої ректорські й професорські обов’язки щодо навчання студентів із дорученої дисципліни.

В еміграції опублікований у Кам’янці-Подільському „Вступ до історії української мови” автор увів до більш ґрунтовної праці – „Історії української літературної мови”

(Вінніпег, 1949). Власне, з її перших розділів і можна судити про теми лекцій, які І. Огієнко читав у 1918-1920 рр. у К-ПДУУ. Це – розділ І „Постання української мови”, де розглядалися питання про праіндоевропейську добу, теорію походження мов, їх поділ на різні групи, праслав’янську мову, постання української мови, про українську землю й український народ, українські племена, територію їх розселення, білоруську та російську мови, обґрунтовував відсутність спільної „руської” мови, відмінність української мови й „раси”, викривав царську політику „исконного единства руських наречій”, доводив необґрунтованість мовних теорій російської школи, переконував що українська мова не є наріччям.

У розділі ІІ аналізуються назви „Русь-Україна-Малоросія”, в ІІІ-му „Мова народна й літературна” увага звернена на народну мову як джерело літературної, мовну базу розвитку літературної мови, вплив говірок на літературну мову та вплив останньої на мову народну.

Невеликі за обсягом розділи ІV-ІV присвячені початкам української літературної мови як за княжої, так і литовської, польської і московської доби, зменшенню чисельності населення України у ХVІІІ ст., добі відродження (І. Котляревський), Т. Шевченку як творцю української літературної мови, ідеологу і творцю цієї мови П. Кулішу, каменярам української літературної мови (М. Вовчок, А. Свидницький, І. Нечуй-Левицький, О. Білозерська, О. Кониський, М. Кропивницький, М. Коцюбинський, Б. Грінченко та ін.), розвою національної свідомості й літературній мові в Галичині, державному статусу української мови тощо.

Звісно, що сучасні університетські курси з історії української мови більш розлогі і ґрунтовніші, утім не треба забувати, що тоді творився перший національний досвід вивчення цієї дисципліни у вищій школі, який із часом мав бути удосконалений. На жаль, перебіг тодішніх державо-творчих подій не залишив для цього часу. Але розпочате було продовжене у більшовицьку добу, коли влада відразу не наважилася ліквідувати попередні здобутки у мовній політиці й освіті.

Про лекційну майстерність І. І. Огієнка один із його слухачів залишив такі рядки: „Особливо імпонували нам лекції самого ректора університету проф. І. Огієнка з української мови. Під його науковою аналізою та цікавою манерою викладів наша мова, така собі звичайна та часами навіть банальна, оживала, на превелике для нас диво, виростала в поважний об’єкт наукового дослідження та аналіз поряд інших братніх (і не дуже братніх) мов слов’янських народів. Цікава порівняла метода розгляду мов, посилання на стародавні санскритські джерела, широке використання етнічних відмінностей, все нам імпонувало і сповняло гордість за той скарб, що маємо та нічого про нього не знали. Гарячими оплесками винагороджувала аудиторія кожного разу цього улюбленого професора. У захопленні та піднесеному настрої розходилися ми з такої лекції, якимось ніби по-іншому вже вимовляючи, вслухаючись та милуючись нашим звичайнісіньким буденним словом. Чарівною музикою звучали нам такі ординарні слова, як „будь ласка”, „дякую”, „красно дякую”, „прошу вибачення”, „моє поважання”...”.

У 1919-1920 академічному році вчений не покидав Кам'янець-Подільського (це станеться пізніше), тож викладацьку діяльність проводив за розкладом занять на п'яти факультетах. Щоправда, розгорнути свою наукову і навчально-методичну активність так, як це було у Києві, вченому не вдалося, – цю роботу найбільше стримувало виконання дуже відповідальних посадових обов'язків міністра ісповідань і головноуповноваженого представника РНМ (де-факто, керівника невеликого українського уряду з обмеженими повноваженнями). Була ще й ректорська робота. Доки 11 липня 1920 р. не відбулися евакуація державних установ і від'їзд за Збруч, він зумів опублікувати дві наукові статті, присвячені св. Дмитрію Ростовському і відродженню української церкви, та низку навчальних видань, зокрема: „Вчімося рідної мови. Нариси про мову вкраїнську” (2-е вид.), „Український правопис, його історія і закони”, „Рідна мова в українській школі” (2-е вид.), „Історична хрестоматія української мови. Зразки нашої мови з найдавніших часів”, „Головніші правила українського правопису”. Вчений багато працював над словником мови Тараса Шевченка та Івана Котляревського, заповнив багато карток із назвами творів обох діячів. Але довести цю справу до завершення не зумів через розпорошення своїх сил між серйозними державними посадами і роботою в університеті. Крім того, у місті над Смотричем він підготував до друку раніше розпочаті тексти монографій: „Ключ Розуміння Іоаникія Галятовського, українського проповідника XVII віку” (20 авт. арк.), „Небо Новое” Іоаникія Галятовського” (15 авт. арк.), а також

брошуру „Брусилівське церковне цехове братство” (4 авт. арк.). Утім, доля цих рукописів сумна. Спішно покидаючи Кам’янець-Подільський 14 листопада 1920 р. і маючи обмежені можливості для вивезення домашньої бібліотеки (нараховувала кілька тисяч томів), у якій знаходилися і підготовлені матеріали для наукових праць, він не зміг вивезти все це в еміграцію. Їхній слід загубився, хоча автор згодом і робив невдалі спроби повернути собі ці рукописи через Українську академію наук.

* * *

І. Огієнко розробив дієву концепцію участі К-ПДУУ у державотворчих, культурно-просвітніх процесах України загалом і Подільського регіону зокрема, працював над її реалізацією залежно від державно-політичної ситуації, залучаючи до цього професорсько-викладацьку корпорацію, працівників-управлінців, студентський актив.

Зокрема, колектив вишу на чолі з ректором урочисто відзначив другу річницю І Універсалу Української Центральної Ради. Разом із кількома своїми колегами він взяв участь в роботі Державної наради, яку в Кам’янці-Подільському провели керівники УНР. І. Огієнко підписав звернення до українського народу із закликом підніматися на бій проти денікінської загрози, ініціював ухвалу ради професорів „Звернення до світових держав з протестом проти нищення генералом Денікіним української культури”. У пресі викладачі університету друкували матеріали, присвячені

самостійній Україні, тим небезпечним процесам, які вона переживала у той важкий час. На базі університету були проведені курси волосних інструкторів-інформаторів для шести повітів Подільської губернії, курси для місцевих правослаvnих священників щодо підготовки до переходу на українську вимову богослужбових текстів. Професори, зокрема й І. Огієнко, читали публічні лекції для робітників, ремісників, державних службовців, військовиків, які розширювали їх світогляд і зміцнювали переконання у необхідності захисту всього українського на військовому й культурному фронтах.

Ректор не цурався громадської роботи, очолив управу Подільської організації Українського Червоного Хреста, дбав про підготовку сестер-жалібниць військового часу, час від часу ревізував стан військових шпиталів, ініціював збір коштів і різних речей на підтримку хворих і поранених козаків Армії УНР (з листопада 1919 р. працівники університету відраховували на ці потреби по 5% зі свого заробітку. Лише у січні 1920 р. вони у такий спосіб зібрали і передали за призначенням 6097 крб. 67 коп.).

Для підвищення авторитету української влади ректор у червні 1919 р. влаштував у своїй квартирі обід на участю перших осіб УНР, які повернулися з Галичини. У товариській і конструктивній обстановці вони обговорили перспективи державного будівництва. А 1 травня 1920 р. тисячі кам'ячан зустрічали і вітали вигуками „Слава!” та квітами на залізничному вокзалі, вулицях, перед головним будинком К-ПДУУ і в університетській залі Головного Отамана військ УНР Симона Петлюру. Сценарій зустрічі, яка мала важливе

державне значення, розробив І. Огієнко. Тим самим було продемонстровано, що місто продовжує бути надійним чинником морально-психологічної підтримки молодій республіки. А серцевину цієї допомоги становив державний університет на чолі з його ректором.

Почуття патріотизму, яке панувало в К-ПДУУ, забезпечило залучення молоді до різних проектів, які мали національне значення. Це стосувалося, по-перше, створення студентської сотні наприкінці 1918 року, коли народ піднявся на боротьбу проти гетьманського режиму; заходів із надання фізичної допомоги в обороні столиці від наступу більшовицького війська наприкінці січня 1919 р.; по-друге, добровільний вступ юнаків до лав української армії, участь їх у боях проти „червоного” війська, фізичні втрати на фронті, по-третє, добровільна участь найбільш підготовленої частини студентства у забезпеченні роботи українських міністерств під час „кам’янецької доби” Директорії УНР.

Добре знаючи ціну архівним документам для наукових досліджень, І. Огієнко з боєм відгукувався на будь-які повідомлення про нищення архівів в умовах анархії і частоті зміни влади в різних регіонах України. Щоб запобігти цьому негативному, руйнівному процесу, ректор 8 серпня 1919 р. направив до Головного управління мистецтв і національної культури, що діяло в структурі Міністерства народної освіти, у якому просив „вжити можливих заходів щодо упорядкування охорони пам’яток старовини”. До листа було додано заяву групи вчених-гуманітаріїв університету, у якій пропонувався конкретний план збереження архівної спадщини

на території Кам'янця-Подільського. До думки науковців прислухалися, і вже незадовго запрацювала державна Архівна комісія, яка взяла на себе обов'язок навести лад у цій справі. Університет делегував до неї професора П. Клименка. Влада призначила його головою цієї комісії, а також доручила очолити відділ охорони пам'яток старовини того ж міністерства. Їхній діяльності активно сприяв І. Огієнко.

Крім того, ректор зніціював створення університетського архіву на базі „безгоспних” архівних фондів. Він звернувся до громадськості з проханням передавати вищу за збереження матеріали з історії Української революції. Концентрація тут значної кількості архівних документів, різних мемуарних свідчень врятували їх від загибелі. За участю керівника у виші було створено кабінет (музей) мистецтв, у якому зібрали 3274 предмети, що мали значну художню цінність. Сам Огієнко передав сюди свою нумізматичну колекцію, яка нараховувала 130 монет різних країн світу.

Ректор (міністр) сприяв розвитку освітнього середовища Кам'янця-Подільського. У зв'язку з цим він підтримував проекти, започатковані місцевими діячами, зокрема щодо відкриття тут чотирирічних українських курсів для дорослих з правами для учнів середніх шкіл. Після їх закінчення випускники могли вступати до українського університету для отримання вищої освіти, більш активної участі у національному відродженні батьківщини. Директором певний час працював І. Огієнко. Він домігся перейменування курсів на „Першу українську гімназію для дорослих” (згодом вона стала іменуватися університетською гімназією для дорослих),

залучив до навчальної роботи у ній 6 професорів, приват-доцентів і асистентів К-ПДУУ, які значно підсилили педагогічний потенціал закладу середньої освіти і надавали послуги для більш як 100 учнів. А ще ректор добився для гімназії державних прав, передусім фінансування з кошторису УНР, був її почесним директором. У 1920 р. частина випускників цього навчального закладу поповнила контингент першокурсників університету.

Працюючи міністром освіти, І. Огієнко допоміг заснуванню при К-ПДУУ дворічних педагогічних курсів із підготовки фахівців для вищих початкових шкіл, у яких регіон мав велику потребу. До викладацької роботи з числа професорсько-викладацької корпорації університету було залучено 3 професорів, 9 приват-доцентів і 2 асистентів. І в цьому випадку керівник освітнього відомства посприяв переведенню курсів на державне утримання.

Восени 1919 р. ректор підтримав міністерський проект про відкриття при К-ПДУУ однорічних курсів для підготовки педагогів для української середньої школи. Утім через зміну стратегічної ситуації цей задум виявився незавершеним, хоча відповідні підготовчі заходи і були проведені.

Коли 1 листопада 1919 р. у Кам'янці-Подільському відкрився народний український університет, який мав науково-популярний і просвітний характер, К-ПДУУ допоміг йому своїми лекторами. Ректор не перешкоджав науковцям працювати за сумісництвом у закладі, який користувався популярністю серед малоосвічених груп населення. Через відсутність своєї інформаційної бази, слухачам народного

університету було дозволено користуватися бібліотечним фондом держуніверситету і працювати у читальні. Так тривало до того часу, доки керівник вишу не виїхав з Кам'янця-Подільського влітку 1920 р.

* * *

У київський період життя і діяльності І. Огієнко не посідав високих управлінських посад, тож до його призначення спочатку в. о. ректора, а згодом і повноцінним керівником університету важко було судити про те, наскільки він справиться з новими обов'язками. І все ж, перш ніж 22 травня 1918 р. за нього, як відповідального за відкриття вишу на Поділлі, проголосували члени ради лекторів КНУУ, його знали в українських колах столиці як справедливу, відповідальну, рішучу і наполегливу людину, з гострим відчуттям приналежності до національної спільноти, яка вміє працювати в колективі.

Відомий подільський громадський діяч В. Приходько відзначав у Огієнка як „виключну діловитість і працьовитість”, „пунктуальність”, „робочу дисципліну”, так і „тяжкенькість” (часом говорить прикрості). Тим, хто не виконував його доручень по університетській комісії він „злегенька й делікатно, але досить в'їдливо докоряв: „А я ж вас ласкаво просив, та ласкаво просив невідмінно це зробити, й Ви ж обіцяли... Та як же ж буде?”

У дорученій йому Українською державою ректорській справі не бачив дрібниць – усі питання, пов'язані з виконан-

ням посадових обов'язків, були для нього важливими. Як згадує О. Пащенко, напередодні відкриття вишу „Ректор Університету мав багато клопоту, – треба було спорядити акти й документи на даровані землі, будинки, прийняти все майно, скласти інвентаря всьому; виселить мешканців Технічної Школи з університетських будинків, що не хотіли виступати, хоч їм Міська Управа відвела інші мешкання, або обов'язувалася платити грішми. Треба було скласти кошториси на перебудови, добудови, пристосування будинків до потреб Університету... Моделі меблі, ґатунок матеріалів, ціни, фарбування й усякі дрібниці – все це [він] ... не опускав без своєї апробати”.

Опановуючи найвищу керівну посаду в К-ПДУУ, Іван Огієнко чудово розумів, що заклад добре справлятиметься з покладеними на нього завданнями при умові, що перша особа в колективі буде задавати високу робочу тональність, слугуватиме прикладом культурності і добросовісного виконання покладених на нього обов'язків. До підлеглих і осіб, з якими листувався, звертався не інакше як „ласкаво прошу”. Нехильно дотримувався трудової дисципліни, постійно демонстрував такі риси, як обов'язковість, конкретність, діловитість, зацікавленість. Намагався просувати справи якомога швидше. Нагадував працівникам про доручення, які йшли від колеґіальних дорадчих органів – ради професорів й правління університету. У цьому дехто бачив дріб'язковість, намагання опікуватися всім, утім, як наголошувала С. Русова, вказані недоліки, а також певну амбітність, треба Огієнкові вибачити, оскільки він надзвичайно працездатний, повністю відданий українським справам, які захищав до останньої хвилини.

Іванові Огієнку вдалося створити в колективі загалом сприятливий морально-психологічний клімат; цікавився життям не тільки професорсько-викладацького складу, а й рядових управлінців, демонструючи, за їх спогадами, „лагідність”, „спокійну вдачу”, „тактовність”. Його любили і поважали представники різних професійних груп, студенти за доступність, готовність допомогти, підтримку. Щоправда, окремі представники молодії викладацької генерації іноді критикували свого керівника. Старші ж відзначали, що Огієнко має великі заслуги у заснуванні університету, є гарним організатором і керівником, сприяє тому, що громадськість високо цінує діяльність українського вишу в Кам'янці-Подільському. Свідченням високого авторитету ректора стала майже однастайна підтримка його радою професорів, де у травні 1920 р. він переобирався на посаду.

Окремі дослідники вважають, що ректор І. Огієнко поєднував демократичність із авторитарністю, тобто з анти-демократичністю. На нашу думку, тут треба вести мову про інше – поєднання участі колективу у вирішенні важливих університетських питань із юридично встановленою єдино-начальністю. Не можемо погодитися і з тим, що за навчально-виховним процесом у виші існував жорсткий контроль. Насправді його не було, бо, як свідчать факти, студенти, що навчалися у другу половину дня, скаржилися керівництву на те, що після скорочення тривалості занять до 50 хв., викликаного польською комендантською годиною, викладачі перебирали час і нерідко ті, хто значилися в розкладі останніми, мали на свої лекції усього по 30 хв. Для критичних побажань

студентів у читальному залі університетської бібліотеки завели відповідну книгу. З ними час від часу знайомився І. Огієнко, водночас даючи доручення для усунення недоліків, виявлених читачами.

На критику, в разі її конструктивності, реагував спокійно, виважено, по-діловому. Не застосовував адміністративного тиску. Різні прохання і пропозиції розглядав невідкладно, намагаючись їх задовольнити, особливо це стосувалося фінансових проблем, які перешкождали молоді навчатися. Студенти були за це вдячні. Один із них згадував: „За ректором вічно увивався рій студентів, коли легкою, молодою ходою, з завжди привітним лицем він не йшов, а літав по коридорах. Коло дверей його кабінету завжди стояло декілька студентів, дочікуючись своєї черги, по найрізноманітні[ш]их, іноді зовсім дрібних і докучливих справах. ... І треба було бачити, з яким терпінням і батьківською любов'ю він говорив і поводився зо студентами, коли вони з відкритою душею, мов рідні діти, приходили до нього”.

* * *

Непередбачуваний перебіг польсько-українсько-радянської війни влітку – восени 1920 р. призвів до того, що вже у липні Іван Огієнко змушений був разом з урядом відбути до Східної Галичини, тривалий час перебував у Станіславові, а потім у невеличкому місті Тарнів, подалі від фронту. Доля була вкрай складною, виснажливою і непередбачуваною. У 20-х числах вересня уряд повернувся до

Станіславова, де працював до кінця жовтня. І. Огієнко хвилювався за свою сім'ю, яка залишилася у Кам'янці-Подільському, адже дружина Домініка Данилівна була при надії. Напередодні другої річниці відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету він, передчуваючи, що керівна праця незабаром може завершитися через незалежні від нього причини, направив колективу свою святкову телеграму, в якій наголосив, що з університетом він „душею своєю навіки зв'язаний”. А ввечері 7 листопада він раніше, ніж уряд, на короткий час повернувся до міста, але вже через тиждень, 14 листопада, разом з сім'єю і деяким майном виїхав на двох університетських підводах до Галичини.

Проживаючи на чужині, вчений докладав великих зусиль для поширення української науки, культури в середовищі емігрантів, зарубіжних українців. Значну увагу він приділяв створенню низки мемуарних і популярних праць з історії становлення і діяльності К-ПДУУ. Заснувавши 1935 року у Варшаві науково-літературний часопис „Наша культура”, він хотів, щоб це видання потрапляло у кожную українську родину, бібліотеку, різні товариства й громадські організації, несло правду, зокрема, про одне із найбільших культурних досягнень часів Української революції 1917-1921 рр. – університет у Кам'янці-Подільському, який, на його думку, не мав права залишатися поза історичною пам'яттю української нації. У 5-й книзі місячника І. Огієнко вмістив звернення такого змісту: „Кам'янець-Подільський Державний Український Університет. Сердечно просимо

присилати нам різні матеріали для історії заснування й життя цього Університету: фотографії, газетні статті, спогади і т. п. Повідомте, у кого такі матеріали є. Просимо всіх професорів, доцентів і асистентів, а також всіх урядовців К.-П. Д. У. У. прислати нам свої фотографії й біографії”. Навесні 1935 р. редактор і видавець „Нашої культури” звернувся до Л. Білецького, професора українського права в галузі дослідження старовинних пам’яток Українського вільного університету в Празі, з проханням домовитися зі своїм колегою приват-доцентом В. Приходьком про розміщення у місячнику підготовлених ним спогадів про заснування університету в Кам’янці-Подільському. Цей крок увінчався успіхом, і вже 21 червня 1935 р. редактор писав автору: „Сердечно Вам дякую й прошу поспішити з присилкою [матеріалу]”. Отримавши рукопис, І. Огієнко зайнявся підготовкою його до друку, листувався з В. Приходьком щодо окремих фактів, зафіксованих у тексті. Зокрема, в одному з листів редактор зробив автору кілька пояснень щодо тексту спогадів: „Відповідаю найперше в справі Ваших споминів. Прокопович [міністр освіти УНР в період з 24 березня по 27 квітня 1918 р. – Авт.] не може ображатися, бо делегація (коли вона була; по-моєму приїжджав тільки К. Солуха на якийсь з’їзд) не була в Міністра, а тільки в Ф. Сушицького [директор департаменту вищої і середньої школи Міністерства народної освіти УНР. – Авт.] і тільки пізніше ми його вговорили... Про гетьмана полишене все суттєве, зайве опущене виключно за браком місця. Ви те подасте у своїх інших споминах, бо воно не пасувало до Кам’янецького Університету. Взагалі ж

я Вам нічого не виправляю, крім мови. Одна була виправка про Міністерство – бо вона явно помилкова”. Порівнюючи опублікований текст з авторським, дослідник В. Адамський встановив, що він зазнав незначного скорочення за рахунок вилучення кількох фрагментів, які, на думку редактора, мали політичне забарвлення і негативно характеризували гетьманську адміністрацію (І. Огієнко вважав, що національна ідея і справа повинні об’єднувати, а не, навпаки, роз’єднувати українську еміграцію, незалежно від її політичної орієнтації і державницьких уподобань).

Спогади „Повстання Українського Державного Університету в Кам’янці на Поділлі” друкувалися частинами, з ілюстраціями впродовж 1935-1936 рр., а після того вийшли окремою брошурою. На 60 сторінках В. Приходько детально розповів про задум українських діячів відкрити виш в адміністративному центрі Поділля, про послідовні дії із налагодження взаєморозуміння у цьому питанні з міністерськими працівниками, зусилля міської думи, земських органів і університетської комісії міста з підготовки умов для заснування вишу, нарешті, проведення пишного свята його відкриття.

З травня по жовтень 1936 р. „Наша культура” видрукувала ще одні спогади, присвячені цьому закладу вищої освіти – „Заснування Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету”, підготовлені відомою діячкою О. Пашенко.

Ці матеріали, як і попередні, вміло структуровані, містять цікавий, часто унікальний матеріал про народження ідеї відкриття університету, діяльність з її реалізації місцевої

„Просвіти”, інспекційний приїзд до Кам’янця-Подільського комісії із Києва з метою з’ясувати можливості міста розмістити у себе виш, роль І. Огієнка у просуванні університетського проекту в столиці, заходи із підготовки приміщень до навчальної і наукової праці, проведення свята відкриття та початок діяльності закладу, студентський контингент, університетські бібліотеку, город, їдальню й інтернат для молоді, а також структури, які діяли при К-ПДУУ – гімназію для дорослих і курси українознавства. Тобто, діячка порушила велике коло питань.

Про різні аспекти діяльності університету йдеться у менших за обсягом спогадах, залишених працівниками вишу. Так, 1936 р. І. Огієнко розмістив у третій і четвертій книгах „Нашої культури” невеличкі матеріали лікарського помічника і скарбника університету Ю. Гудзія „З життя Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету”. Крім біографічної складової, автор, який до того ознайомився із спогадами попередників та намагався не повторюватися, зафіксував цікавий матеріал про ректора І. Огієнка, зусилля працівників вишу у справі забезпечення його життєдіяльності, зокрема щодо доставки потягом закупленої в столиці і отриманої в подарунок літератури для університетської бібліотеки, про видавничу діяльність, основний зміст спілчанського часопису „Наше життя” (ч.1-3), вплив радянського режиму на зміну порядків в університеті тощо.

У 11-й книзі „Нашої культури” за 1936 р. І. Огієнко розмістив невеличкі спогади „Найкращі хвилини мого життя”, підготовлені колишнім молодшим асистентом

кафедри зоології К-ПДУУ Леонідом Бачинським, який також опинився в еміграції і проживав у Перемишлі. Автор стисло розповів про свою працю на сільськогосподарському, а згодом фізико-математичному факультетах, віддав належне своїм старшим колегам, але найбільше – очільнику вишу І. Огієнку, який, за його твердженням, „вмів сам робити й змусити інших робити, а зроблене перевірити ... Ця особа викликувала у мене подив своєю працьовитістю, солідністю й організаційними здібностями в кожній ділянці”.

І. Огієнку вдалося залучити до автури „Нашої культури” екс-гетьмана Павла Скоропадського, який проживав у Німеччині й працював, зокрема, над спогадами про свою діяльність в Україні. Його матеріал „Українська культурна праця за гетьманщини 1918-го року”, вміщений у 4-й книзі за 1936 р., був широкоплановим і спеціально не стосувався університетського будівництва. Утім тут згадувалося про заснування Кам’янець-Подільського українського університету – одного із двох державних вишів, відкритих за гетьманату, про ректора І. Огієнка.

Редактор і видавець „Нашої культури” опублікував на сторінках місячника і свою працю-спогад „Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва”, яка друкувалася з продовженням у семи книгах, що виходили у 1935-1936 рр. Автор повідомив основні моменти, зокрема своєї організаторської і ректорської праці, навів чимало фактів із життя улюбленого вишу. Щоправда, він припустився низки несуттєвих неточностей, які проте не знижують вартості його цікавих спогадів, зроблених у тезовій формі. Окремі згадки і

факти про К-ПДУУ І. Огієнко умістив у працях: „Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 р. Уривок споминів”, „Раз добром налите серце. Світлій пам'яті Л. Д. Огієнкової. (Замість вінка надмогильного)” і „Світлій пам'яті Івана Липи”.

Тож Огієнко-емігрант здійснював велику роботу з популяризації історії Кам'янець-Подільського державного українського університету. Тим самим колишній ректор намагався зафіксувати для сучасників і наступних поколінь не стільки власний слід у цій важливій національній справі, скільки не допустити зникнення з історичної пам'яті українців ліквідованого більшовицьким режимом одного із величких і переможних результатів національно-культурного відродження 1917-1920 рр. Це також було своєрідною відповіддю на політику правлячих кіл УСРР піддати забуттю все те позитивне, що було пов'язано з існуванням Української державності, зокрема й К-ПДУУ, діяльність якого відверто спотворювалася чи замовчувалася існуючою владою, а майже десяток колишніх професорів і доцентів стали на батьківщині жертвами незаконних сталінських репресій.

Сьогодні ці спогади, як і низка інших, є важливим і незамінним джерелом у дослідженні історичного шляху Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, особливо цінні напередодні 100-річного ювілею його відкриття.

* * *

У дуже складні, важкі і доленосні для становлення молодій українській нації 1918-1920 рр. І. Огієнкові, патріоту, активному діячеві національно-освітнього життя і молодому науковцеві, волею обставин довелося стати одним із організаторів і керівником Кам'янець-Подільського державного українського університету – самотнього, добре відомого осередку національної вищої освіти і науки, який залишив в історії України яскравий і повчальний слід. Цим закладом пишалися лідери держави і багато активних учасників тодішнього українського відродження, простих громадян, які бачили в цьому виші вияв руху країни до вищої національної культури, намагання увійти через неї до кола розвинутих європейських народів. Такий вражаючий результат став можливий, зокрема, завдяки величезній організаторській і керівній діяльності Івана Огієнка, яка охоплювала багато напрямів, спрямованих на всі найважливіші сегменти творення і функціонування національної державної вищої школи – першої на Поділлі і другої в Україні. Усі вони були по-своєму важливі, значимі, доповнювали один одного, часто перепліталися, засвідчуючи про неабиякі здібності керівника, не відкидаючи і не применшуючи при цьому значення різних державних і громадських структур, а також трудового колективу. Керівник виробив складну, раціональну, гнучку і дієву модель управління навчальним закладом, яка зберігає актуальність і нині. У результаті очолюваний І. Огієнком університет увібрав кращі риси своїх попередників в Україні, мав задовільну як на ті часи матеріально-технічну і навчально-лабораторну базу, різноманітне інформаційне забезпе-

чення, реально став національною школою, що задовольняла потреби молоді в україномовній освіті відповідно до тодішніх державних стандартів, відігравав роль визнаного осередку наукового життя і українського книгодрукування, активного чинника формування національної свідомості, підтримки державотворчих процесів, прямого і опосередкованого творення різних закладів української освіти.

У центрі уваги керівника завжди була людина – викладач, студент, простий працівник. До усіх ставився толерантно, шанобливо. Дбав про поліпшення у складних кризових умовах їхніх матеріальних статків, без чого не міг повноцінно існувати університет, через різні державні і самоврядні важелі добивався підвищення розмірів окладів і стипендій, виплату одноразової допомоги, сприяв фінансуванню студентської їдальні, сприяв такому порядку роботи вишу, який не перешкоджав заробіткам молоді поза університетом з метою виживання.

Стиль керівництва „трудоголіка” Івана Огієнка був демократичний, колективістський, сприяв залученню до вирішення назрілих питань управлінських органів вишу, був націлений на пошук оптимальних шляхів вирішення тих чи інших проблем. Ректор працював над створенням сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, що позитивно позначалося на внутрішньому житті вишу. Дбав про відкритість закладу, залучення його до активної участі у державних і громадських справах.

Найбільш цінні уроки Івана Огієнка – це глибока, істинна любов до своєї країни, народу, його мови, культури,

церкви й історії, а ще повсякчасна потреба бути українцями, патріотами, щоденно, самовіддано й наполегливо трудитися в ім'я України, її стабільного державного, економічного і культурного майбутнього, у якому обов'язково розкриється невичерпний творчий потенціал нації, що піднесе її до цивілізованого, заможного життя, процвітання і визнання в усьому світі.

Список використаної літератури

Білецький Л. Т. Мої спомини (1917 – 1926 рр.) / підгот. тексту, вст. стаття та імен. покажч. В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський : „Медобори-2006”, 2013. 239 с.

Дічек Н. П. Огієнко Іван Іванович // Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. С. 401 – 409.

Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918 – 1921 рр.). Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. 632 с.

Завальнюк О. М., Копилов А. О. Дітище Івана Огієнка // Дивокрай : наук.-краєзн. альманах. Хмельницький, 1995. Вип. 1. С. 82 – 89.

Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917 – 1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.

Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918 – 1920 рр.). Документи. Матеріали, Світлини. Хроніка діяльності / уклад. і автори статті С. А. Копилов і О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : ПП „Медобори-2006”, 2014. 384 с.

Кам'янець-Подільський державний український університет (1918 – 1921). Ювілейні спогади / упоряд. та автор передм. В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський : ПП „Медобори-2006”, 2015. 359 с.

Кам'янець-Подільський державний український університет (1918 – 1921 рр.) в документах і матеріалах /

уклад. і автори статті С. А. Копилов і О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 848 с.

Копилов А. Професор І. І. Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету // Тези доп. наук.-теорет. конф. „Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження” (до 110-річчя від дня народження). Кам'янець-Подільський, 1992. С. 3 – 7.

Копилов С. А., Завальнюк О. М. Основні напрямки огієнкознавчих студій істориків в Україні (1990-ті рр.) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Серія історична. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2016. Вип. 13. С. 5 – 23.

Ляхощкий В. Діяльність І. І. Огієнка по формуванню національних університетів // Студії з архівної справи та документознавства. Київ : Укр. ін.-т арх. справи і документознавства, 1995. Т. 5. С. 157 – 163.

Ляхощкий В. Невідомі документи про життя Івана Огієнка (на матеріалах фонду Українського Державного Університету у м. Кам'янці-Подільському) // Студії з архівної справи та документознавства. Київ : Укр. ін.-т арх. справи і документознавства, 1996. № 4. С. 107 – 114.

Ляхощкий В. Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету // Пам'ятки України: історія та культура. Київ, 2000. № 3 – 4. С. 70 – 74.

Марушкевич А. А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини Івана Огієнка. (Цикл лекцій) : навч. посіб. з педагогіки. Полтава : Вид-во „АСМІ”, 2005. 312 с.

Романько І. І. Роль Івана Огієнка в становленні національної вищої освіти (1917 – 1920 рр.) // Наук. записки / Кіровоград. держ. пед. ун. ім. Володимира Винниченка. Серія: іст. науки. Кіровоград : Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 13. С. 121 – 130.

Науково-популярне видання

Сергій Копилов, Олександр Завальнюк

**ПЕРШОПРОХОДЕЦЬ:
ІВАН ОГІЄНКО – ОСВІТЯНИН,
БУДІВНИЧИЙ, РЕКТОР
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Відповідальний редактор Олег Рарицький

Підписано до друку 28.09.2018 р.

Формат 70x100/32.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. урук. арк. 2,44.

Наклад 300 прим. Зам.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
в друкарні ТОВ «Друкарня "Рута"»
(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)
м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1
тел. 0 38 494 22 50, drukruta@ukr.net